

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА БІОЛОГІЇ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: Структура орнітонаселення старих фруктових садів Східного Поділля

Студентки 2 курсу групи МБХ

Освітньої програми: Середня освіта. Біологія та здоров'я людини, хімія

Спеціальності: 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)

Галузі знань: 01 Освіта

Ступеня вищої освіти: магістр

Салій Інни Ігорівни

Науковий керівник Матвійчук О.А., доцент кафедри біології, кандидат біологічних наук

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2019 рік

АНОТАЦІЯ

Вивчений видовий склад орнітофауни садів Вінницької області. На основі фактичного матеріалу, зібраного під час польових досліджень упродовж весняно-літнього періоду 2019 року, використовуючи матеріали наукових публікацій та фахової літератури було встановлено, що гніздова фауна садів об'єднує 28 видів птахів. Упродовж весняно-літнього періоду 2019 року вивчали особливості гніздової біології та екології чикотня, як домінанта досліджуваної екосистеми.

У ході регулярних спостережень та обліків з'ясовані характер перебування та щільність населення птахів у межах досліджених садів Вінниччини. Ґрунтуючись на результатах власних спостережень та даних наукової літератури встановлена приналежність птахів саду до різних екологічних груп: за способом гніздування, трофікою, біотопом.

Одержані результати можуть бути використані при викладанні шкільного курсу біології, відповідних тем курсу зоології у вищих навчальних закладах, для моніторингу стану плодово-ягідних садів Вінниччини. За результатами роботи можливе визначення видів, які потребують охорони на території Вінницької області.

83 сторінки, бібліографія – 87 джерел, таблиць – 11, рисунків – 10.

Ключові слова: орнітофауна, плодові сади, чикотень, екологічна та видова структура, гніздова біологія, щільність населення, охорона птахів.

SUMMARY

The species composition of avifauna gardens Vinnitsia region. On the basis of factual material collected during field studies on the spring-summer period of 2019, using materials of scientific publications and professional literature, it was found that nest fauna garden brings together 28 species of birds. During the spring-summer period in 2019 studied the peculiarities of breeding biology and ecology fieldfares how dominant the studied ecosystem.

During regular observations and counts clarified the nature of being and the population density of birds within the garden explored Vinnitsa region. Based on his own observations and scientific literature data set belonging to the bird garden various environmental groups by way of breeding, trophic, habitat.

The obtained results can be used in teaching school course in biology, zoology course related topics in higher education, for monitoring fruit orchards Vinnitsa region. As a result of the possible definitions of species requiring protection in the Vinnitsia region.

83 pages, bibliography – 87, source tables – 11, pictures – 10.

Keywords: Avifauna, Orchards, Fieldfare, Environmental and Species Structure, Breeding Biology, Population Density, the Protection of Birds.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Огляд літератури	8
РОЗДІЛ 2. Загально-географічна характеристика району дослідження	11
РОЗДІЛ 3. Матеріали та методика досліджень	14
РОЗДІЛ 4. Екологія птахів старих фруктових садів Східного Поділля	18
4.1. Видова структура та чисельність орнітонаселення садів	18
4.2. Таксономічна характеристика авіфауни яблуневого саду околиць с. Тюшки	20
4.3. Характерні закономірності просторового розміщення орнітоценозів фруктово-ягідного саду	41
4.4. Екологічні групи орнітонаселення дослідженого біотопу	44
4.5. Топічний розподіл птахів у саду околиць с. Тюшки	47
РОЗДІЛ 5. Особливості гніздової біології чикотня <i>Turdus pilaris</i> в умовах плодово-ягідних садів Подільського Побужжя	52
5.1. Топічні та трофічні зв'язки Східно-Подільської популяції чикотня	52
5.2. Репродуктивний аспект річного циклу чикотня	55
РОЗДІЛ 6. Актуальні проблеми охорони і приваблювання птахів у сади та шляхи їх подолання	68
ВИСНОВКИ	75
ЛІТЕРАТУРА	77

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров В.Н. Размещение и численность врановых птиц в городе Липецке / В.Н. Александров, А.И. Землянухин // Врановые птицы в естественных и антропогенных ландшафтах. – Липецк, 1989. – Ч. 2. – С. 119–121.
2. Архипов А.М. Рябинник – новый гнездящийся вид Одесской области / А.М. Архипов // Беркут. – 2008. – 17 (1–2). – С.187–188.
3. Благосклонов К.Н. Формирование и динамика фауны птиц большого города на примере Москвы / К.Н. Благосклонов // V Межвузовская зоогеографическая конференция (Влияние антропогенных фактов на формирование зоогеографических комплексов). – Казань, 1970. – Ч. 2. – С. 83–86.
4. Благосклонов К.Н. Гнездование и привлечение птиц в сады и парки / К.Н. Благосклонов. – М.: МГУ, 1991. – 251 с.
5. Бокотей А.А. К биологии певчего дрозда на Западной Украине / А.А. Бокотей // Материалы 10-й Всесоюз. орнит. конф. Минск: Наука и техника, 1991. – С. 67-68.
6. Боровицкая Г.К. Изменение в структуре населения птиц под влиянием деятельности человека / Г.К. Боровицкая, И.В. Измайлов // География и экология наземных позвоночных. – Владимир, 1978. – Вып. 3. – С. 23–27.
7. Будниченко А.С. Птицы искусственных лесонасаждений степного ландшафта и их питание / А.С. Будниченко. – 1968. – 238 с.
8. Бутьев В.Т. Структура и динамика населения птиц лесов центра Европейской территории СССР: Автореф. дис, ...канд. биол. наук / Бутьев Виктор Тимофеевич. – М.: 1977. – 27 с.
9. Владышевский Д.В. Птицы в антропогенных ландшафтах / Д.В. Владышевский. – Новосибирск: Наука, 1975. – 182 с.
10. Воїнственський М.А. Визначник птахів УРСР / М.А. Воїнственський, О.Б. Кістяківський. – К.: Рад. школа, 1962. – 371 с.
11. Водолажская Г.И. Фауна наземных позвоночных урбанизированных ландшафтов Татарии (Птицы) / Г.И. Водолажская, И.И. Рахимов. – Казань, 1989. – 204с.
12. Воробьев Г.П. Численность и биогенная роль врановых птиц в экосистемах городов Центрального Черноземья / Г.П. Воробьев // Врановые птицы в естественных и антропогенных ландшафтах: Матер. II Всес. совещания. – Липецк, 1989. – Ч. 3. – С. 66–67.
13. Ганя И.М. количественная характеристика орнитофауны садов Преднепровья Молдавии / И.М. Ганя // Орнитология. – 1965. – №7. – С. 290–309.
14. Горбань І.М. Різноманіття птахів пасовищних екосистем / І.М. Горбань // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол. – 2004. – Вип. 37. – С. 169–175.

15. Горобець Л.В. Розповсюдження птахів роду *Turdus* на гніздуванні в Україні / Л.В. Горобець // Сучасні проблеми зоологічної науки: матеріали Всеукр. наук. конф. К., 2004. – С. 31–33.
16. Дементьев Г.П. Птицы Советского Союза / Г.П. Дементьев, Н.А. Гладков. – М.: Советская наука, 1954. – Т. 6. – С. 429–433.
17. Дьяконова И.В. Население птиц защитных лесополос Мичуринского района Тамбовской области / И.В. Дьяконова // Растения и животные Тамбовской области: экология, кадастр, мониторинг, охрана: Сб. науч. тр. – Вып. 3. – Мичуринск, 2005. – С. 183-194.
18. Евдокишин С.А. Эффективность размножения врановых птиц в сельскохозяйственных ландшафтах Тамбовской области / С.А. Евдокишин // Растения и животные Тамбовской области: экология, кадастр, мониторинг, охрана: Сб. науч. тр. – Вып. 3. – Мичуринск, 2005. – С. 178–182.
19. Животков А.А. К экологии гнездования певчего и черного дроздов в долине Северского Донца / А.А. Животков // Изучение и охрана птиц бассейна Северского Донца: материалы конф. – Донецк, 1993. – С. 81–83.
20. Животный мир Молдавии. Птицы / [Аверин Ю.В., Ганя И.М., Зубков Н.И., Мунтяну А.И., Успенский Г.А.]; под ред. Г.А. Успенского. – Кишинев: «Штиинца», 1981. – 336 с.
21. Жизнь животных: В 7т. Т.5. Птицы / Под ред. Н.А. Гладкова. – М.: МГУ, 1975. – 648 с.
22. Забашта А.В. Использование птицами плодов деревьев и кустарников в урбанизированных ландшафтах Западного Предкавказья / А.В. Забашта // Современное состояние лесной растительности и ее рациональное использование: междуна. конф., 18 окт. 2006 г. – Хабаровск, 2006. – С. 210–214.
23. Зиновьев В.И. Птицы лесной зоны Европейской части СССР. Врановые / В.И. Зиновьев // Животный мир лесной зоны Европейской части СССР, его охрана и использование: Межвуз. тематич. сборн. научн. трудов КГУ. – Казань, 1986. – С. 85–87.
24. Иванов А.И. Краткий определитель птиц СССР / А.И. Иванов, Б.К. Штегман. – Л.: Наука, 1978. – 560 с.
25. Измайлов И.В. Птицы Витимского плоскогорья / И.В. Измайлов. – Улан-Уде: Бурятское кн. изд-во, 1967. – 272 с.
26. Ильюх М.П. Синантропизация и урбанизация хищных птиц и сов Предкавказья / М.П. Ильюх // Вестн. Ставроп. ун-та. – 2005. – № 42. – С. 71–79.
27. Кныш Н.П. Биологические особенности сорокопуга-жулана как фонового вида

- лесостепной полосы УССР: Автореф. дис. ... канд. биол. наук / Кныш Николай Петрович. – К., 1987. – 15 с.
28. Колякина Н.Н. Специфика городской орнитофауны / Н.Н. Колякина // Поволж. экол. вестн. – 2005. – № 11. – С. 275–279.
29. Коротнев Н.И. Короеды русских лесов и меры борьбы с ними (184 вида): экология короедов Восточной Европы, Кавказа и Сибири / Н.И. Коротнев. – М.: Новая деревня, 1926. – 188 с.
30. Кузякин А.П. Зоогеография СССР / А.П. Кузякин // Учебные записки МОПИ им. Крупской. – М., 1962. – Вып. I. – С. 3–182.
31. Лиховид А.И. Изменение структуры населения гнездящихся птиц в пригородном лесу г. Ставрополя под воздействием антропогенных фактов / А.И. Лиховид // География и экология наземных позвоночных. – Владимир, 1978. – Вып.3. – С.42–45.
32. Майхрук М.И. Динамика населения птиц в городском ландшафте (на примере г. Саранска) / М.И. Майхрук // География и экология наземных позвоночных. – Владимир, 1972. – Вып. 1. – С. 25–28.
33. Мальчевский А.С. Гнездовая жизнь певчих птиц. Размножение и постэмбриональное развитие лесных воробьиных птиц Европейской части СССР / А.С. Мальчевский. – Л., 1959. – 281с.
34. Мальчевский А.С. Орнитологические экскурсии / А.С. Мальчевский. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1981. – 312 с.
35. Мамонтов Г.А. Процветающие вороновые / Г.А. Мамонтов // Биология (приложение к «1 сентября»). – 2001. – №5. – С.12–13.
36. Марисова І.В. Матеріали до вивчення живлення та практичного значення дроздових України / І.В. Марисова // Вивчення природних ресурсів Поділля: матеріали конф. – Тернопіль, 1963. – С. 152–157.
37. Марисова І.В. Птахи України. Польовий визначник / І.В. Марисова, В.С. Талпош. – К.: Вища школа, 1984. – 184 с.
38. Марисова И.В. Хозяйственное значение, биология и распространение дроздовых УССР: Автореф. дис. ... канд. биол. наук / Инесса Виталиевна Марисова. – К., 1955. – 11с.
39. Матвеев М.Д. Орнитофауна Східного Поділля / М.Д. Матвеев // Пріоритети орнітологічних досліджень: VIII конф. орнітологів заходу України., 10-13 квіт. 2003 р. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 49–56.
40. Матвійчук О.А. Орнитофауна водно-болотних комплексів м. Вінниці / О.А. Матвійчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного універ-

- ситету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2005. – №1–2 (25). – С. 40–44.
41. Матвійчук О.А. Видовий склад птахів антропогенних ландшафтів м. Вінниці в осінньо-зимовий період / О.А. Матвійчук // Теорія і практика сучасного природознавства. Збірн. наук. праць. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005. – С.124–128.
42. Матвійчук О.А. Сучасний стан і проблеми охорони авіфауни Вінницької області / О.А. Матвійчук // Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук. Основні наукові проблеми та перспективи дослідження. Збірник наукових праць ВДПУ. – 2006. – Вип. 3. – С.90-91.
43. Матвійчук О.А. Видова структура орнітоценозів Верхнього і Середнього Побужжя в умовах антропогенної трансформації екосистем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук: спец. 03.00.16 – екологія / О.А. Матвійчук. – Одеса, 2011. – 21 с.
44. Матвійчук О.А. Хребетні тварини Вінницької області / О.А. Матвійчук, Н.Д. Матвійчук. – Вінниця, 2010. – 28с.
45. Матвійчук О.А. Вплив екзогенних чинників на орнітофауну Верхнього і Середнього Побужжя / О.А. Матвійчук // Науковий Вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.11. – С.128-133.
46. Матвійчук О.А. Окремі аспекти гніздової біології зяблика *Fringilla coelebs* (Fringillidae, Aves) у м. Вінниці та околицях / О.А. Матвійчук // Питання біоіндикації та екології – 2014. – Вип. 19, №1. – С. 191-197.
47. Матвійчук О.А. Авіфауна дендроландшафтів Буго-Деснянського загальнозоологічного заказника / О.А. Матвійчук // Науковий Вісник НЛТУ України: Збірн. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.3. – С.64-70.
48. Матвійчук О. Ретроспективна оцінка орнітофауни Подільського Побужжя / Олександр Матвійчук // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – №2 (302). – С. 61-65.
49. Матвійчук О.А. Видовий склад та екологічна структура авіфауни Верхнього і Середнього Побужжя / О.А. Матвійчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2015р. – №2 (63). – С. 41-46.
50. Матвійчук О.А. Особливості формування авіфауни антропогенно трансформованих екосистем верхнього і середнього Побужжя / О.А. Матвійчук // Актуальні проблеми сучасної біології та методики її викладання: збірник наукових праць звітної наукової конференції викладачів за 2016-2017 н.р. / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського ; відпов.

ред. В. Г. Кур'ята. – Вінниця, 2017. – С. 4-24.

51. Матвійчук О.А. Птахи садів Вінницької області / О.А. Матвійчук, А.Ю. Мельник // Збірник наукових праць ВДПУ. – 2013. – Вип. 10 (15). – С. 159-161.
52. Матвійчук О.А. Еколого-фауністична характеристика орнітонаселення плодкових садів Вінницької області / О.А. Матвійчук, А.Ю. Мельник, С.О. Хрущов // Materiály X mezinárodní vědecko-praktická conference «Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2014», Praha, 27 února – 05 března 2014 roku. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2014. – P. 59-64.
53. Матвійчук О.А. Чисельність та поширення хижих птахів у Вінницькій області / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал // Новітні дослідження соколоподібних та сов: III Міжн. наук. конф. «Хижі птахи України», Кривий Ріг, 24-25 жовтня 2008 р. – Кривий Ріг, 2008. – С. 235-240.
54. Матвійчук О.А. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя / О.А. Матвійчук, В.В. Серебряков. – К.: Фітосоціоцентр, 2010. – 280 с.
55. Містрюкова Л.М. Орнітофауна приміських лісових зон, дендропарків та міських парків і скверів в умовах Правобережного Лісостепу України: дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08 / Містрюкова Леся Миколаївна – Умань, 2001. – 228 с.
56. Миронов В.Н. Фауна и население птиц агроценозов осколо-донецкого мелового ландшафта / В.Н. Миронов, А.А. Чернышев // Вопросы региональной экологии. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Державина, 1998. – С. 32–36.
57. Михайлов К.Е. Птицы в городе / К.Е. Михайлов // Биология (приложение к «1 сентября»). – 2000. – №2. – С. 8–10.
58. Михеев А.В. Биология птиц. Полевой определитель птичьих гнезд. / А.В. Михеев. – М.: Топикал, 1996. – 460 с.
59. Мяндр Р. Внутрипопуляционная изменчивость птичьих яиц / Р. Мяндр. – Таллин, 1988. – 195с.
60. Наумов Р.Л. Методика абсолютного учета птиц в гнездовой период на маршрутах / Р.Л. Наумов // Зоолог, журнал – 1965. – №1. – С. 81–92.
61. Никифоров Н.Е. Птицы Белоруссии / Н.Е. Никифоров, Б.В. Яминский, Л.К. Шкляров. – Минск: Вышэйшая школа, 1989. – С. 383–384.
62. Носкова О.С. Межсезонная динамика основных показателей населения птиц подзоны хвойно-широколиственных лесов (на примере Предволжья Нижегородской области) / О.С. Носкова // Актуальные проблемы биологии и экологии: 15 Коми республиканская молодежная научная конференция, 19-23 апр. 2004 г.: матер. докладов. – Т. 2. 11. – Сыктывкар, 2004. – С. 208–210.
63. Полякова А.Д. Об условиях обитания птиц в садах / А.Д. Полякова // Матер.

- IV науч. конф. зоологов пед. институтов. – Горький, 1970. – С. 377–378.
64. Полуда А.М. Распространение и численность серого сорокопута, *Lanius excubitor* (Aves, Passeriformes), в Украине / А.М. Полуда, Г.Г. Гаврись, И.В. Давиденко // Вестник зоологии. – 2007. – 41, № 4. – С. 369–375.
65. Птахи України під охороною Бернської конвенції: [заг. ред. Г.Г. Гаврись]. – К., 2003. – 394 с.
66. Родимцев А.С. Этапность и критические периоды раннего онтогенеза птенцовых птиц / А.С. Родимцев // Орнитологические исследования в Северной Евразии: тезисы междунар. орнитол. конф. – Ставрополь, 2006. – С. 438–439.
67. Рябицев В.К. Птицы Урала, Предуралья и Западной Сибири / В.К. Рябицев. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – С. 509.
68. Семаго Л.Л. Образование оседлой популяции большой синицы в Воронеже / Л.Л. Семаго // VII Всесоюзная орнитологическая конференция: тезисы докладов. – Киев, 1977. – С. 82–83.
69. Симкин Г.Н. Певчие птицы / Г.Н. Симкин. – М.: Лесн. промышленность, 1990. – 400 с.
70. Скільський І.В. Структура і особливості формування фауни і населення птахів середнього міста (на прикладі Чернівців): дис. ... кандидата біол. наук: 03.00.08 / Скільський Ігор Васильович. – К., 2000. – 307 с.
71. Скільський І.В. Про зимівлю окремих видів птахів у Чернівецькій області / І.В. Скільський, В.В. Бучко // Авіфауна України. – 2002. – № 2. – С. 63–65.
72. Степанян Л.С. Конспект орнитологической фауны СССР / Л.С. Степанян. – М.: Наука, 1990. – 332с.
73. Страшнюк Д.В. Екологічні особливості орнітофауни штучних гідроекосистем природних районів Західного Поділля і Малеого Полісся Тернопільщини: дис. ... кандидата біол. наук: 03.00.16 / Страшнюк Дмитро Віталійович – Тернопіль, 2003. – 220 с.
74. Строков В.В. Поселение птиц в городских зеленых насаждениях / В.В. Строков // V Межвузовская зоогеографическая конференция (Влияние антропогенных фактов на формирование зоогеографических комплексов). – Казань, 1970. – Ч. 2. – С. 142–145.
75. Строков В.В. Пернатые друзья лесов / В.В. Строков. Пособие для уч-ся. – 2-е изд. перераб. – М.: Просвещение, 1975. – 97 с.
76. Табачишин В.Г. Порівняльна еколого-фауністична характеристика зимового населення птахів урбанізованих ландшафтів міст Вінниці і Саратова / В.Г. Табачишин, С.Ю. Любущенко, Є.В. Зав'ялов // Пріоритети орнітологічних

- досліджень: матер. VIII конф. орнітологів заходу України. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 175–176.
77. Талпош В.С. Співочий дрізд на Західній Україні / В.С. Талпош // Беркут. – 1999. – Т. 8. – Вип. 1. – С. 78–88.
78. Фесенко Г.В. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України / Г.В. Фесенко, А.А. Бокотей. – Київ–Львів, 2002. – 44 с.
79. Фесенко Г.В. Птахи фауни України: польовий визначник / Г.В. Фесенко, А.А. Бокотей. – К., 2002. – 416 с.
80. Чаплыгина А.Б. Отражение действия антропогенного пресса на успешность размножения птиц рода *Turdus* в трансформированных ландшафтах / А.Б. Чаплыгина // Екологічний стрес і адаптація в біологічних системах: матеріали 1 Міжнар. конф. – Тернопіль, 1998. – С. 37–39.
81. Чаплигіна А.Б. Особливості розташування гнізд дроздів роду *Turdus* у трансформованих ландшафтах північно-східної України / А.Б. Чаплигіна // Беркут. – 2009. – Т. 18. – Вип. 1–2. – С. 135–142.
82. Чельцов-Бебутов А.М. Опыт количественной оценки птичьего населения открытых ландшафтов / А.М. Чельцов-Бебутов // Орнитология. – 1958. – Вып.2. – С. 16-27.
83. Шептуховский М.В. О структуре населения птиц на участках смешанного леса различного возраста (Ивановская обл.) / М.В. Шептуховский // География и экология наземных позвоночных Нечерноземья (Птицы). – Владимир, 1981. – С. 93-95.
84. Щеголев В.И. Численность и размещение птиц по биотопам в условиях Тамбовской области / В.И. Щеголев // Сборник работ кафедры зоологии. – Тамбов, 1968. – Вып. XXVI. – С. 144–166.
85. Щеголев В.И. Количественный учет птиц в лесной зоне / В.И. Щеголев // Методики исследования продуктивности и структуры видов птиц в пределах их ареалов / Отв. ред. Г.А. Носков. – Вильнюс, 1977. – С. 111–116.
86. Щеголев В.И. Население птиц Тамбовской области и его динамика // География и экология наземных позвоночных Нечерноземья (Птицы) – Владимир, 1981. – С. 101–109.
87. Olson V. The effects of habitat change on the distribution and population trends of the Great Grey Shrike and Red-backed Shrike in Sweden / V. Olson // Proc. West. Found. Vert. Zool. – 1995. – Vol. 6. – N 1. – P. 108–111.